

10 ONDER 35

101

ONDER

35

DE BESTE SCHRIJVERS

SAMENSTELLING MARJA PRUIS

UITGEVERIJ PLUIM
AMSTERDAM / ANTWERPEN

Eerste druk, februari 2024

Het copyright op de afzonderlijke bijdragen berust bij
de desbetreffende auteurs

© 2024 samenstelling en inleiding Marja Pruis

Omslagontwerp Roald Triebels
Typografie binnenwerk Perfect Service
Productiebegeleiding Tim Beijer
Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 933 0499 4

NUR 309

www.uitgeverijpluim.nl

INHOUD

Inleiding. Tien, nee élf, onder de vijfendertig 7

Marja Pruis

Getuigenis 21

Nikki Dekker

Mavis 35

Thomas Heerma van Voss

Het tegenovergestelde van een mens (fragment) 49

Lieke Marsman

Daedalus rex 63

Tom Hofland

Confrontaties (fragment) 81

Simone Atangana Bekono

Een nieuwe naam 95

Nadia de Vries

Mijn lieve gunsteling (fragment) 107
Lucas Rijneveld

De geschiedenis van mijn seksualiteit (fragment) 121
Tobi Lakmaker

Lees dit verhaal met je ogen dicht 133
Aya Sabi

We moeten het er maar eens over hebben 145
Jante Wortel

Veel schoenen bij de voordeur 161
Lale Gül

Verantwoording 173

INLEIDING

Tien, nee élf, onder de vijfendertig

Marja Pruis

Iedere keer dit: de schellen vallen ons van de ogen. Erger dan nu kan de wereld er niet aan toe zijn. Hoelang is het geleden dat er torens verkruimeld ter aarde stortten? Een land werd binnengevallen? Mensen verdrinken, iedere dag, de aarde gaat kapot, steeds sneller. Zo staat het in de literatuurgeschiedenis: dat de Tweede Wereldoorlog een einde maakte aan het vooruitgangdenken. Wat moet de schrijver nog, wat kán hij? Schrijven over liefde zou voortaan alleen nog maar vals kunnen klinken.

Ik heb *Ik probeer mijn pen... Atlas van de Nederlandse letterkunde* (1979) opengeslagen, er vallen krantenknipsels uit van het jaar nul, vroeger nog. Waarom staat dit nog steeds in mijn boekenkast? Omdat het me herinnert aan mijn eigen vooruitgangdenken toen ik Nederlands ging studeren, eind jaren zeventig, vorige eeuw ja. Dit waren de schrijvers, ik zou ze gaan lezen en begrijpen, van de langst bewaarde regel *hebban olla uogala* tot 'de zedenmeesters van onze tijd', columnisten Renate Rubinstein en Rudy Kousbroek.

Wat me opgewonden stemde: de ordelijkheid van alles. Ik zou ze leren kennen, de thema's, de stromingen, de 'motieven', alleen dat woord al. Wat betekent narcisme? Menselijk tekort? Ik was een kippetje uit Zaandam, klaar om de volle ernst van de Nederlandse literatuur te omarmen, in te drinken. M'n eerste mondelinge tentamen ging over Leopold, ik had alle moeilijke woorden uit m'n hoofd geleerd, echt begrijpen deed ik niets tot weinig. Ik was ijverig, voelde me dagelijks, zei amper wat.

Weet gij nog wel, hoe ik toen vermeten Mij op uw lippen nederboog...

Alles was ernst. Literatuur was een gewichtige zaak. Misschien was er altijd al een kiempje van een scherprechter ergens *deep down* aanwezig, maar tijdens mijn studie en erna kwam die figuur tot wasdom. Ik meende heel duidelijk te weten wat literatuur was en wat niet, en soms denk ik dat ik dat nog steeds weet. Het is de geest van de jaren tachtig die mij nooit helemaal meer heeft verlaten. Er was goede en er was foute muziek, en George Michael draaien, dat deed je verstolen.

Ik luister nog steeds naar George Michael.

Aan George Michael zijn inmiddels documentaires gewijd.

Hoe de Tweede Wereldoorlog te boven komen? Niet. Zo staat het in *Ik probeer mijn pen*: 'Door het afwijzen van de gevestigde normen kwamen kunstenaars en intellectuelen in een vacuüm terecht.' Voortaan waren personages in romans en verhalen – en er wordt ter illustratie uit recensies geciteerd, de

cursiveringen horen erbij – op zoek naar hun *identiteit*, ze waren *vervreemd* van de werkelijkheid, ze leden onder de *absurditeit* van het bestaan.

Is er dan iets anders mogelijk dan dat?

Maar dat laatste denk ik nu.

Literatuur is geen relatieve zaak geworden, proberen te vangen wat het ís wel.

Het begint er al mee dat ‘vroeger’, en vroeger is niet lang geleden, het duidelijker was wie de leveranciers waren. Dit komt er nu simplistischer uit dan ik het wil doen laten overkomen, maar dat waren mannen. Vrouwen schreven ook wel, tegen de klippen op zelfs, en soms met succes, maar op een of andere manier verdwenen ze uit de literatuurgeschiedenis, werden ze niet opgenomen in bloemlezingen, lijstjes, kwamen ze niet in aanmerking voor prijzen. In *Ik probeer mijn pen* zijn er af en toe aparte vermeldingen van vrouwelijke schrijvers, alsof hun vrouw-zijn alles zei.

Ik pleit mezelf niet vrij. Geschoold in het tijdperk van de Grote Drie was ik scherp op mijn zusters. Dacht ik ook best lang dat Hella S. Haasse de enige was die in de buurt kon komen van de Olympus. Dat vrouwen schreven was irrelevant, want gericht op de persoonlijke binnenwereld in plaats van op het grote wereldgebeuren – en zo simpel, plat of sentimenteel geschreven dat je van lectuur moest spreken in plaats van literatuur. Dat hun boeken over het algemeen veel beter verkochten, het zelfs tot bestsellers schopten, onderstreepte hun trivialiteit.

Waarom in een boek dat een nieuwe generatie

Nederlandse en Vlaamse schrijvers wil vieren in het verleden zitten peuren? Gewoon, verbazing. Vanwege die schellen, die ons kennelijk maar van de ogen kunnen blijven vallen.

De laatste uitverkiezingen van jonge, veelbelovende schrijvers, van *Das Magazin* bijvoorbeeld, en van *De Revisor*, zijn nog maar een decennium oud en lijken van een ander tijdperk. Zonder commentaar werden voornamelijk mannen omhooggehouden om een nieuwe generatie schrijvers aan te kondigen. Het kan zijn dat toen de maatstaf was dat er minstens twee boeken geschreven moesten zijn door een uitverkorene, maar dan nog. Het is de taaie vanzelsprekendheid van een bepaalde blik. Niet alleen in academische, trage kringen, maar ook in trendsetende, hippe omgevingen. Waren er geen jonge vrouwen of werden ze over het hoofd gezien?

Vaak denk ik: daar gaan we weer. Weer op die m/v-trom slaan. Benadrukken hoe goed vrouwelijke schrijvers het doen. Ze hebben de toekomst, ik schreeuw het nog net niet uit in een recent stuk voor *De Groene Amsterdammer*. Ik noem hun namen, bespreek ze, schrijfsters die zich vaak op en boven die vijfendertig-grens bevinden waardoor ze niet meer voor deze editie in aanmerking komen. Ze zijn het ontstegen, het jong en veelbelovend zijn. Niemand die hen nog over het hoofd ziet. De waardering vertaalt zich in nominaties, prijzen, vertalingen, kritieken, heruitgaven. Zichtbaarheid, kortom. En mochten ze toch over het hoofd worden gezien, dan wordt dat niet meer klakkeloos geaccepteerd.

De ene schel is de andere niet. Of preciezer gezegd: valt de ene, dan is er altijd nog wel een andere die het blikveld beperkt. Ik heb het nu over de overwegende witheid van de Nederlandstalige literatuur, die lange tijd alleen de zorg en de irritatie van niet-witte schrijvers was. Natuurlijk, er waren altijd schrijvers van kleur, veelal met wortels in de voormalige koloniën, maar het feit dat deze schrijvers van Surinaamse, Antilliaanse, Indische komaf waren kleurde de ontvangst van hun werk en stond de literaire waardering in de weg. Uitzonderingen moesten voorkomen dat er wat van gedacht kon worden, net zoals dat altijd met vrouwelijke schrijvers gebeurde. En net zoals dat met het werk van vrouwen gebeurde – en dit is geen kwestie van een wereldwijd complot maar van een dominante literatuuropvatting –, werden een andere thematiek, stijl en toon eerder getrivialiseerd dan omarmd.

Opnieuw: hoe snel kan het gaan, al zeg ik dat nu met iets minder zekerheid, gewoon, omdat ik dit proces niet van begin af aan heb doorleefd. Voor mij is het iets van de laatste jaren dat maatschappelijke bewegingen als Black Lives Matter en lhbtgq+ ook hun beslag krijgen in wat er geschreven wordt en literair gewaardeerd, en door wie. Zoals een algeheel vrouwvriendelijker klimaat werd ingezet met de #MeToo-beweging, zo is dankzij de bredere sociale verschuivingen ontvankelijkheid ontstaan voor literatuur buiten de witte heteroseksuele orde.

Met terugwerkende kracht blijken gender en kleur gevoeliger en gelaagder categorieën dan ge-

dacht; er is meer tussen hemel en aarde dan man of vrouw, zwart of wit. Nederland is een klein land, wordt weleens gezegd, maar Nederland is ook groot genoeg om langzaam maar zeker te erkennen dat zijn literatuur veelkleuriger en -stemmiger is en ongetwijfeld nog gaat worden, dan lange tijd voor mogelijk is gehouden.

En dan nu, voor een boek waarin met leeftijd wordt gemeten: kunnen we met deze tien, nee élf schrijvers van onder de vijfendertig spreken van een nieuwe literaire generatie? Jonge schrijvers die zich op hun eigen manier verhouden tot de wereld waar ze in geworpen zijn? Een wereld op drift, met smeltende ijsschotsen, ongewisse klimaatverandering, rijk en arm in toenemende disbalans, oorlogen ver en dicht bij huis, wringende en uitdijende identiteiten? Wat moet de schrijver nog, wat kán hij? Kan er nog zuiver van de liefde worden gezongen?

Een paar jaar geleden werd een eerste academische poging gedaan om schrijvers geboren tussen begin jaren tachtig en eind jaren negentig te definiëren. Dat is een behoorlijke tijdsspanne, die deels overlapt met de schrijvers hier bijeengebracht, geboren tussen 1989 en 1997. En toch zie ik nu al verschillen tussen de schrijvers die begin jaren tachtig werden geboren en inmiddels een redelijk stevige literaire reputatie genieten, en zij die een paar jaar later hun eerste boek publiceerden.

Die verschillen hebben deels te maken met onderlinge betrekkingen, ontstaan of versterkt door het li-

teraire tijdschrift *Das Magazin* (2011-2018). In de nummers, gelanceerd op feestavonden uitbundig bezocht door een verse generatie lezers, is de opkomst te volgen van een groep schrijvers die allengs hechter werd. Opeens was ‘de jonge schrijver’ daar, en hij of zij leek niet meer weg te denken van de literaire podia.

Jong is in iedere sector fascinerend, en komt het aan op kunstenaarschap dan kleeft daar behalve mooi en aantrekkelijk ook nog eens het idee aan van puur talent dat z’n puurheid toont door blijkt te geven van onmiddellijke geldingsdrang. Tegelijkertijd, hield en houd ik mezelf voor als relatieve laatbloeiër, is weinig zo relatief als leeftijd, ook als het op schrijven aankomt. Toegang vinden bij de juiste instanties is niet voor iedereen even voor de hand liggend, en er is ook nog zoiets ongrijpbaars als temperament dat maakt dat de een zich op een eerder moment in z’n leven manifesteert dan de ander.

Dat überhaupt (jonge) mensen nog willen schrijven, in een tijdvak waarin in toenemende mate alarm wordt geslagen over het boekenvak, leesvaardigheid en -bereidheid, is misschien het echt wonderbaarlijke. Al ben ik eerlijk gezegd de laatste om me erover te verbazen dat zich altijd weer schrijvers aandienen, omdat ook voor mij literatuur het uitverkoren medium is en blijft om iets te vertellen. Juist nu, is het dan verleidelijk om te zeggen. Al zal iedere schrijver in welk tijdvak dan ook z’n eigen tijd voelen als de beste tijd, de verschrikkelijkste tijd. Hij of zij of hen ondergaat ’m immers als nieuw.

Met het uitlichten van de kopstukken van een nieuwe generatie zat ik met drie dingen. Allereerst met mezelf. Het idee voor dit boek is geënt op de laatste editie van *Granta*, het Britse literaire tijdschrift dat als ondertitel heeft ‘the magazine of new writing’. Iedere tien jaar wijst dit tijdschrift de beste twintig schrijvers van onder de veertig aan. (NB Dat hier voor vijfendertig is gekozen als leeftijdsgrens heeft te maken met de mogelijkheid nog relatief ‘nieuwe’ schrijvers te kunnen noemen. Wel moesten zij minstens één roman of verhalenbundel hebben gepubliceerd. Elf in plaats van twintig omdat we nu eenmaal met een kleiner taalgebied te maken hebben.)

Dat aanwijzen is bij *Granta* het werk van een jury, bestaande uit vijf schrijvers, inclusief de uitgever van het tijdschrift, Sigrid Rausing. In haar – korte – inleiding op het lentenummer van 2023 rept Rausing van een jaar lang durend besluitvormingsproces, voorafgegaan door een shortlist aangedragen door een redactieraad. Dan volgt het grote wikken en wegen van de juryleden, die letten op taal, intentie, originaliteit, personages, structuur, plot, complexiteit. Ik kan me er iets bij voorstellen, omdat ik ook heb gewikt en gewogen, zij het in m’n eentje. En bedacht dan maar dit: ik had niet met ‘several hundred submissions’ te maken.

Wat niet wegneemt, en dat is het tweede ding, dat ik me geheel opnieuw, alsof ik me weer in de eerstejaars werkgroep Neerlandistiek bevond, afvroeg wat literatuur was. En of je ooit wel kunt spreken van ‘de beste’ schrijvers. We zaten in een carréop-

stelling, de jonge docent boog zich gretig naar ons toe. ‘We gaan het rijtje af,’ zei hij. ‘Vertel, van welke schrijvers hou je?’ En ik ontdekte dat ik mezelf als provinciaaltje kenbaar maakte door te bekennen dat ik van Couperus hield. Eind jaren zeventig kon je beter met wat meer geëngageerde schrijvers aankomen. En nu, we weten het allemaal, Couperus *rules*.

Ik heb altijd gelijk.

Het is een verleidelijke conclusie, maar het is natuurlijk dit: de literaire canon is zachter en beweeglijker dan lang werd gedacht. Daar hoort bij dat om de zoveel tijd uitblinkers op het podium worden gehesen. Ik speel het spel, *avec plaisir*; dit zijn de besten.

En dan, tot slot, het derde ding, het is de hamvraag: wat verbindt deze schrijvers, behalve dat ze hier bijeen staan? Kan er nu al iets overstijgends worden gezegd over thema’s, motieven, stijl?

Het kan bijna niet anders of het feit dat conflicten en gevaren nabijer dan ooit lijken, gewoon, omdat we er weet van hebben, zijn weerslag heeft in literatuur en dus ook in het werk van deze elf onder de vijftendertig. Tegelijkertijd: er is ook nog zoiets als het intieme slagveld, de zoektocht naar liefde, geluk, connectie, de strijd om te worden wie je wil zijn, dicht bij of ver van huis en familie. Waarin ik *Ik probeer mijn pen* nog steeds kan overschrijven is dit: de personages van deze schrijvers zijn op zoek naar hun *identiteit*, zijn *vervreemd* van de werkelijkheid, lijden onder de *absurditeit* van het bestaan.

In vergelijking met de iets oudere schrijvende millennial denk ik weer wat meer experimenten met vorm en structuur te zien, en een soms ironische manier om toon en stijl in te zetten voor maximaal effect. Maatschappelijke gevoeligheid en persoonlijk verzet leiden tot woedende boutades en verstild terugtrekken, en alles hiertussenin.

Opnieuw worden de grenzen opgerekt tussen genres, tussen fictie en non-fictie, zoals in de romans van Lieke Marsman en Nikki Dekker. Lale Gül en Tobi Lakmaker grijpen beiden terug op literaire voorgangers om hun eigen stem op te eisen. In de beste traditie van baanbrekende literatuur openen Lucas Rijneveld, Nadia de Vries en Jante Wortel het perspectief op het weerstrevende meisjeslichaam. Aya Sabi legt met haar familiechroniek een intergeneratieel trauma bloot dat nog niet eerder in Nederland beschreven is. Simone Atangana Bekono, Thomas Heerma van Voss en Tom Hofland vinden een nieuw soort realisme uit, een precair type psychologische romans. Bij Atangana Bekono leidt dat tot een personage dat afrekent met haar racistische omgeving, bij Heerma van Voss tot een verfijnd ironisch perspectief en bij Hofland tot een dromerig soort magisch-realisme.

Terugkerende kwesties zijn: wat betekenen relaties en identiteit nu ze meer dan ooit bedacht, uitgesproken en geproblematiseerd zijn? Hoe de constante druk tot performen en presteren het hoofd te bieden, en tegelijkertijd je verantwoordelijkheid voor de samenleving te nemen? Wat is schoonheid in

een wereld waarin geen alternatief lijkt voor een systeem dat mens en natuur vernietigt? Hoe je te bevrijden van traditionele ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid? Wat betekent het om je vaderland achter je te laten en een nieuw leven op te bouwen in een vreemde omgeving? Hoe je te verweren in een racistische samenleving? Wanneer is liefde verstikend, wat is intimiteit? Hoe kun je feministisch zijn als vrouwenhaat diep geïnternaliseerd is? En vooral, in een wereld waarin niks meer is wat het lijkt: wat is echt?

Ja, hoe tentatief ook, er valt iets gemeenschappelijks te zien.

Ernstige materie, die leidt tot sprankelende, levendige literatuur. De last van de actualiteit, de eigen schrijfkamer, de vader en de moeder, de seks en wie je bent, wat je te doen staat, deze schrijvers vatten het leven en de wereld met dubbelzinnigheid, humor, woede, verbijstering, nieuwsgierigheid. Het levert familie verhalen op naast essayachtige betogen, tirades en bekentenissen, psychologische romans, liefdesgeschiedenissen, zedenschetsen, coming-of-age verhalen en gruwelijke grotesken. Zo snel gaat het: de Nederlandstalige literatuur laat zich steeds minder makkelijk afbakenen. Nergens zie je dat zo goed als bij schrijvers die het meest uitdagende literaire genre, de roman, opnieuw moeten kneden en naar hun wil uitvinden.